

Singelweg 20 te Sauwerd (gemeente Winsum)

Een archeologisch bureauonderzoek

Administratieve gegevens

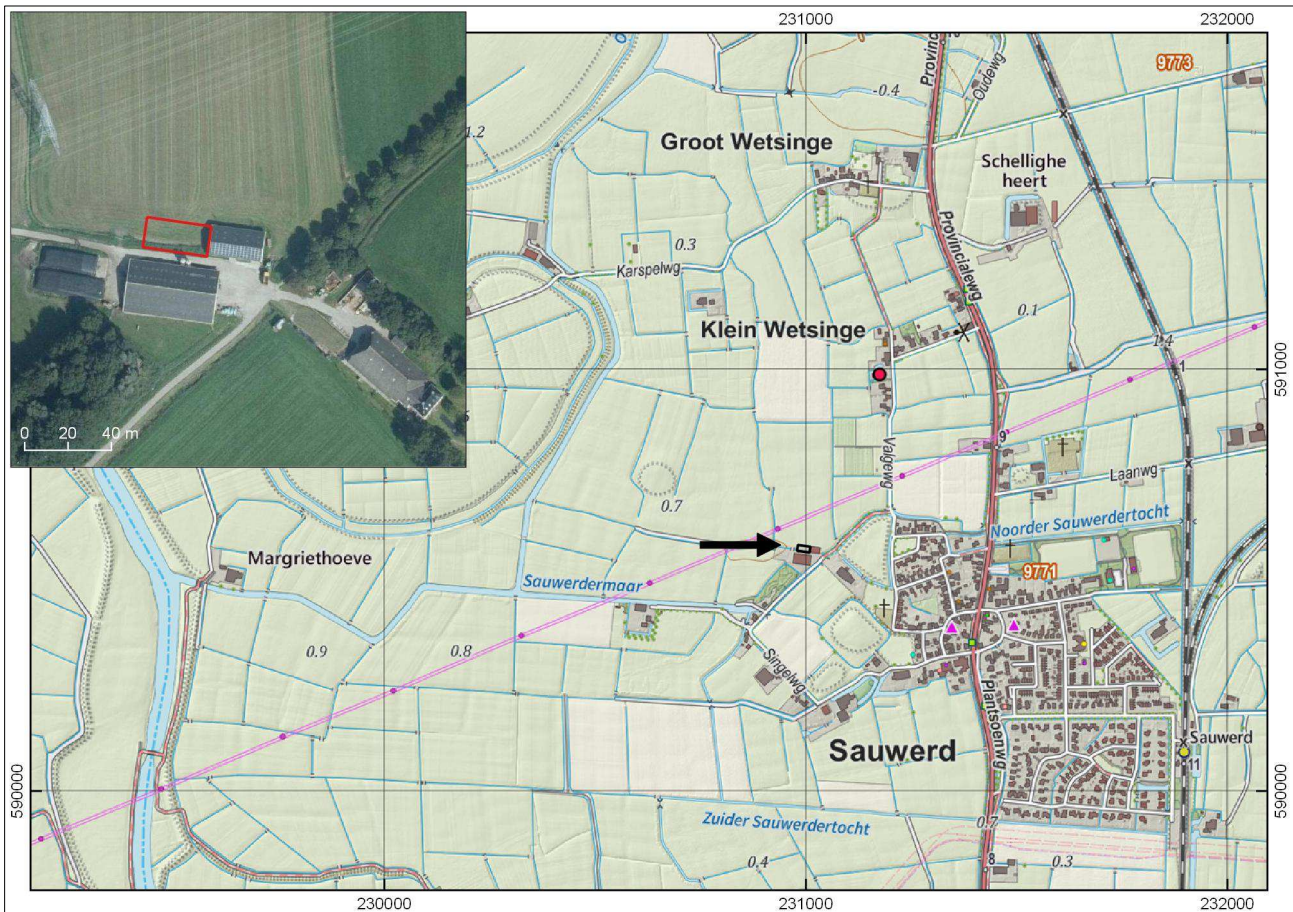
provincie:	Groningen
gemeente:	Winsum
plaats:	Sauwerd
toponiem:	Singelweg
centrumcoördinaten (RD):	230.995 / 590.574
opdrachtgever:	gemeente Winsum
bevoegde overheid:	gemeente Winsum
uitvoerder:	Libau Hoge der A 5 9712 AC Groningen (050) 312 65 45 archeologie@libau.nl
auteur:	M. de Jong MA
kwaliteitscontrole:	N. van der Mei
landelijk registratienummer:	4557599100 (onderzoeksmeldingsnummer Archis3)
Libau-rapport:	17.81131
beheer en plaats documentatie:	Libau (Groningen), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Amersfoort) en DANS
afbeelding voorblad:	topografische kaart van eind 19 ^{de} eeuw

Aanleiding

In opdracht van de gemeente Winsum, vertegenwoordigd door mw. R. Steenberg, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de locatie Singelweg 20 te Sauwerd (zie figuur 1). Aanleiding voor dit onderzoek is het voornemen tot de nieuwbouw van een jongveestal van 14 m bij 30 m. De jongveestal wordt voorzien van een mestkelder. Deze zal tot ongeveer 2 m onder maaiveld reiken.

Op de archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Winsum heeft het plangebied de aanduiding hoge verwachting. In het bestemmingsplan van de gemeente Winsum is dit vertaald in een dubbelbestemming Waarde - Archeologie 4 (Ruimtelijke plannen). Dit betekent dat de gronden, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd zijn voor het behoud van archeologische waarden. Hierbij geldt een onderzoeksverplichting naar de archeologische waarden bij ingrepen groter dan 200 m².

Figuur 1: Topografische kaart van Sauwerd en omgeving (Opentopo) waarop het plangebied is aangegeven met een zwart kader en zwarte pijl. In de inzet is een recente luchtfoto van het plangebied opgenomen (PDOK), waarop het plangebied is aangegeven met een rood kader.

Landschappelijke en aardkundige informatie

Sauwerd ligt in het oude district Ubbega, ten oosten van de kronkelende bedding en oeverwallen van het Reitdiep. Het Reitdiep is onderdeel van de voormalige benedenloop van de Hunze (zie bijvoorbeeld Schroor & Meijering, 2007). De bochtige loop van het Reitdiep is in 1876 afgesneden; de oude rivierbedding heet sindsdien Oude (Reit)Diepje. De oeverwallen en de kwelderwallen van Ubbega zijn al sinds de ijertijd¹ bewoond. Met de stijging van de zeespiegel ontstond vanaf de midden ijertijd de noodzaak om woonplaatsen op te hogen tot wierden. Diep onder de klei van het kwelderlandschap bevinden zich de zandgronden die aan het eind van de ijstijd tot in de bronstijd aan het oppervlak lagen.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is aangegeven dat het plangebied ligt op een kwelder- of oeverwalachtige vlakte (code Mv9; zie bijlage 2 *Fysisch geografische kaart*). Pal ten oosten van het plangebied ligt de deels afgegraven wierde Sauwerd (code t). Ten westen van het plangebied is in de ondergrond een oude afgesneden meandergeul van het Hunzesysteem aanwezig (code Ml2). Het is goed mogelijk dat deze meander ten tijde van het ontstaan van Sauwerd nog deel uitmaakte van de rivier en van direct belang was als waterweg naar zee. Ten westen

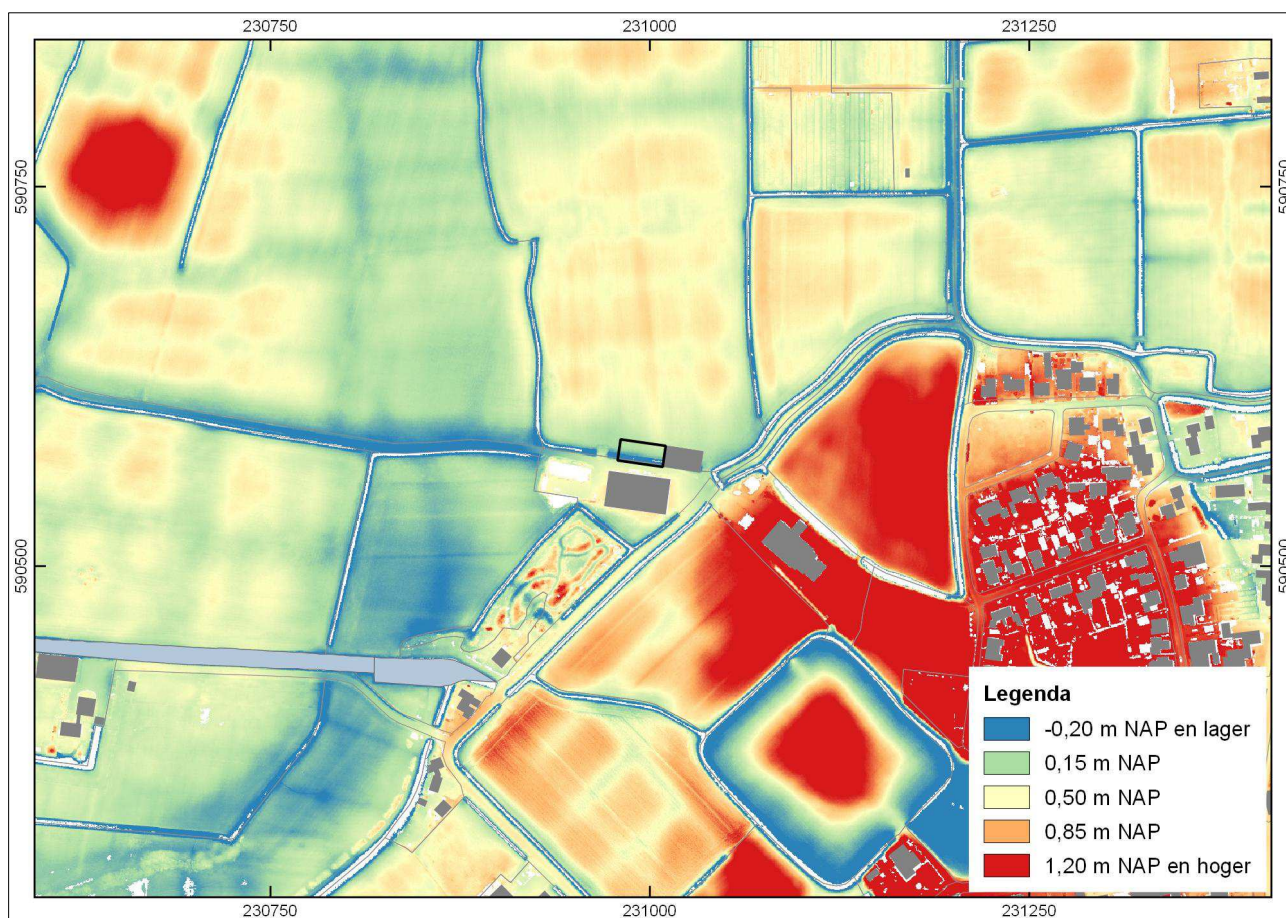
¹ Voor de dateringen van archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 1

van de oeverwal is de bedijkte bedding van het Reitdiep weergegeven. Binnen de rivieruiterwaard komen relatief hoog en relatief lager opgeslibde gebieden voor (code Mv7). De geomorfologische kaart benoemt de ondergrond van het plangebied als een vlakte van getij-riviermondafzettingen (code 2M34; Alterra, geraadpleegd via ARCHIS3).

Op de bodemkaart is te zien dat het plangebied ligt op kalkarme poldervaaggronden bestaande uit zware zavel (code Mn25C; zie bijlage 3 *Bodemkaart*). De grondwatertrap bedraagt V. Dit houdt in dat de gemiddeld hoogste grondwaterstand minder dan 40 cm onder maaiveld en de gemiddeld laagste grondwaterstand meer dan 120 cm onder maaiveld is. Ook is op de bodemkaart te zien dat pal ten oosten van het plangebied de wierde Sauwerd ligt. In de oude meandergeul ten westen van het plangebied komen knippoldervaaggronden bestaande uit zavel en lichte klei voor (code kMn63C).

Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2) is duidelijk te zien dat het plangebied buiten de verhoging van de wierde ligt (zie figuur 2 en bijlage 4 *Hoogtekaart*). Het plangebied ligt aan, en overlapt met, een sloot en de daaraan grenzende lichte verlagings in het landschap. Zeer waarschijnlijk is de sloot van natuurlijke oorsprong. De hoogte van het plangebied varieert van circa -1,00 NAP (ter plaatse van de sloot) tot 0,30 m NAP. De wierden in de omgeving van het plangebied, waaronder ook Sauwerd, zijn als verhoging herkenbaar evenals de hoog opgeslibde rivieruiterwaarden. De oude meandergeul vormt nog altijd een verlagings in het landschap (zie bijlage 4 *Hoogtekaart*).

Figuur 2: Detailopname van de hoogtekaart (AHN2). De ligging van het plangebied is aangegeven met een zwart kader.

Archeologie

Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK), ook zijn uit het plangebied zelf geen archeologische vondsten bekend (zie bijlage 5 *Kaart archeologie*). Bij de bouw van de stal ten zuiden van het plangebied zijn tijdens de werkzaamheden kogelpotscherven uit de late middeleeuwen gevonden (vondstlocatie 2960845100). De vondsten waren afkomstig uit een donkere kleilaag, iets meer dan een meter onder maaiveld. De donkere laag is de voet van de wierde Sauwerd. De wierde Sauwerd dateert uit de late ijzertijd (AMK-terrein 8769). In de vroege middeleeuwen, ongeveer van 400-800 was de wierde verlaten. In de late middeleeuwen werd te Sauwerd de Onstaborg gebouwd (AMK-terrein 1209; dit terrein omvat alleen het binnenterrein van de borg). In 1400 is de borg omschreven als een steenhuis op de binnenste hofstede omringd door vijf sterke steenhuisen op de buitenste hofstede (Formsma et al., 1987: p. 340). De Singelweg loopt over de oude singel van het borgterrein en is als begrenzing van het AMK-terrein van Sauwerd aangehouden. In de jaren '70 is op de wierde Sauwerd een archeologisch booronderzoek uitgevoerd (Miedema, 1983: catalogusnr. 7Bz99). Hieruit bleek dat de wierdelagen nabij de Singelweg in dikte afnemen.

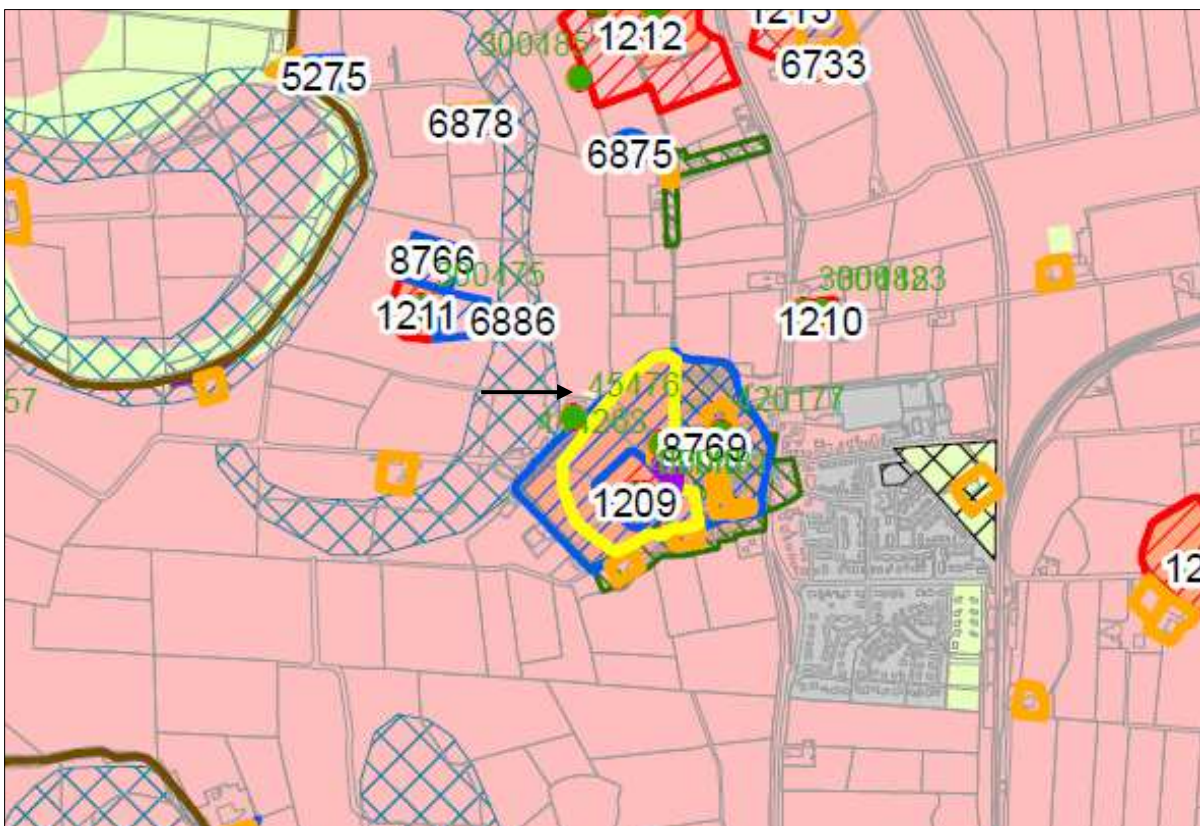

Helaas zijn destijds geen boringen ten noordwesten van de Singelweg geplaatst. Uit de bovengenoemde vondstmelding blijkt echter dat de voet van de wierde zich ondergronds uitstrekt tot buiten de Singelweg.

In de wijdere omgeving van Sauwerd en het plangebied liggen de dorpswierde van Groot Wetsinge met aansluitend de valge (verhoogde akker) met een begindatering in de ijzertijd (AMK-terrein 1212), vijf huiswierden uit de late ijzertijd (AMK-terreinen 1210, 1211, 6878, 6886 en 8766), een wierde uit de late ijzertijd met daarop een laatmiddeleeuws borgterrein (AMK-terreinen 1213 en 6733) en twee huiswierden uit de vroege middeleeuwen (AMK-terreinen 5275 en 6875).

Op de Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Winsum (Libau, 2016) zijn de bovengenoemde AMK-terreinen en vondstlocatie opgenomen. Op de kaart is aangegeven dat in het plangebied een hoge verwachting aan de orde is (zie figuur 3).

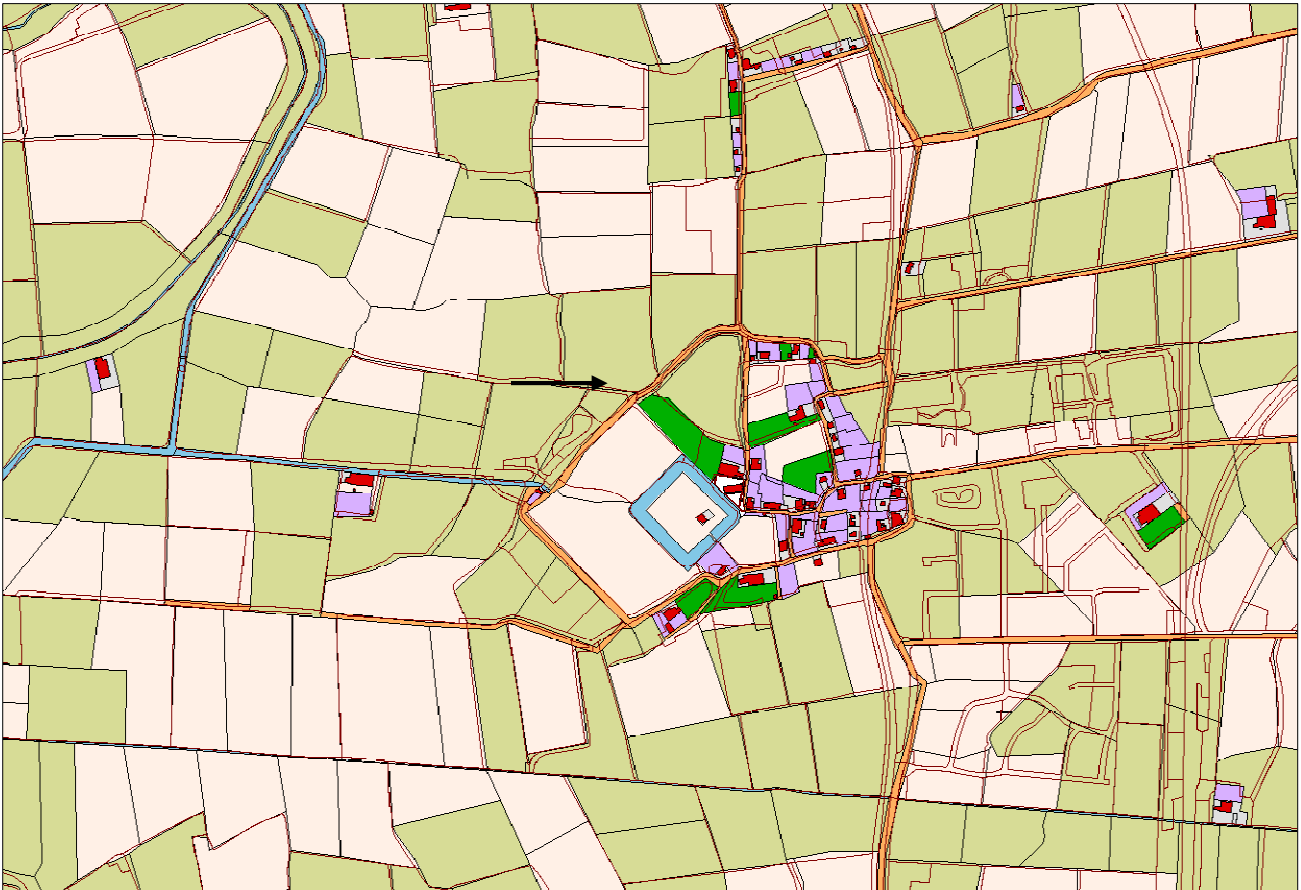
Ten behoeve van de bouw van de loods ten oosten van het onderhavig plangebied is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd (Van der Mei, 2013). In het bureauonderzoek is geconstateerd dat vervolgonderzoek destijds niet nodig was, mede vanwege de relatief beperkte bodemingrepen die benodigd waren voor de bouw van de loods.

Figuur 3: Uitsnede uit de Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Winsum (Libau, 2016). De ligging van het plangebied is aangegeven met een pijl.

Historische geografie

Op het kadastrale minuutplan uit 1828 (Adorp, blad B2) is te zien dat het plangebied destijds in gebruik was als weide (lichtgroen; HisGIS). Ook de sloot die met het plangebied overlapt is op de kadastrale minuut aangegeven als perceelsgrens. De Singelweg is aangeduid als een buurtweg (oranje; zie figuur 4). Gedurende de 20ste en 21ste eeuw is het plangebied onbebouwd gebleven en afwisselend als bouwland en weide (maar voornamelijk weide) in gebruik geweest (Topotijdreis). Op de topografische kaart van 1909 is langs de zuidzijde van het plangebied een weggetje aangegeven dat naar een woning aan het Reitdiep leidde (Topotijdreis). Waarschijnlijk was hier in de vroege 19de eeuw een voetpad aanwezig, een op de kadastrale minuut aangegeven bruggetje in de lijn van dit weggetje duidt hierop. Een deel van deze weg is nog aanwezig als landbouwpad (zie figuur 1).

Figuur 4: De kadastrale minuut uit 1828 met een projectie van de huidige perceelsgrenzen (HisGIS). De ligging van het plangebied is aangegeven met een pijl.

Overweging en advies

Het plangebied ligt op een oeverwal van het Reitdiep (Hunzesysteem), nabij de wierde Sauwerd die uit de late ijzertijd dateert. Ten zuiden van het plangebied zijn sporen van de voet van de wierde aangetroffen op iets meer dan een meter onder maaiveld. Hierin zijn middeleeuwse scherven aangetroffen. Het plangebied ligt hemelsbreed op grotere afstand van de wierde dan deze locatie. Binnen het plangebied zijn geen sporen van de wierde zelf meer te verwachten; dat wil zeggen geen wierdelagen of bewoningsresten. Wel ligt het plangebied binnen de activiteitenzone rondom de wierde. Vanwege de relatief lage ligging met aansluiting op een oude meandergeul is bijvoorbeeld te denken aan resten van activiteiten gerelateerd aan water of transport over water en aan agrarische activiteiten. De kans op het aantreffen van hieraan gerelateerde sporen en vondsten is op deze locatie niet groot maar ook niet geheel uit te sluiten.

De jongveestal wordt voorzien van een mestkelder waarvan de vloer ongeveer 2 m onder maaiveld zal worden aangelegd. De bodem wordt hierdoor verstoord. Geadviseerd wordt om direct aansluitend of eventueel al tijdens de ontgraving visuele inspectie en metaaldetectie door een amateurarcheoloog uit te laten voeren. De amateurarcheoloog verzamelt eventuele vondsten van de locatie en zorgt ervoor dat deze geregistreerd worden.

Bijlagen:

1. Archeologische perioden
2. Fysisch geografische kaart
3. Bodemkaart
4. Hoogtekaart (AHN2)
5. Kaart archeologie

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

AHN, Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl; nationaalgeoregister.nl).

ARCHIS 3, Archeologisch Informatie Systeem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.archis.cultureelerfgoed.nl).

Archeologische Monumentenkaart (AMK) provincie Groningen.

BAG, Basisregistraties Adressen en Gebouwen (www.bagviewer.kadaster.nl).

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi (red.), 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-Project Uitgevers, Groningen.

DINOloket. Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (www.dinoloket.nl).

Formsma, W.J., R.A. Luitjens-Dijkveld Stol & A. Pathuis, 1987. *De Ommelander borgen en steenhuizen. Tweede druk met aanvullingen en verbeteringen*. Van Gorkum, Assen.

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Libau, 2016. Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart gemeente Winsum. Herziening maart 2016.

Mei, N. van der, 2013. Singelweg 20 te Sauwerd (gemeente Winsum). Een archeologisch bureauonderzoek. Libau 13-14.

Miedema, M., 1983. *Vijfentwintig eeuwen bewoning in het terpenland ten noordwesten van Groningen. 600 vC-1700 nC*. Drukkerij Doevendans, Dieren.

Opentopo, recente topografische kaarten van Nederland. Bron: J.W. van Aalst (www.opentopo.nl).

PDOK, Publieke Dienstverlening Op de Kaart (www.pdok.nl).

Ruimtelijke Plannen, diverse ruimtelijke plannen van overheden in Nederland (www.ruimtelijkeplannen.nl).

Schroor, M. 1996. *De Atlas der Provinciële landen van Groningen (1722-1736)*. REGIO-Project Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M. 1997. *De Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729)*. REGIO-Project Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. Fysische geografie in de provincie Groningen. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Stiboka, Wageningen.

Topografisch Militaire Kaart 1853. Veldminuut (voorstudie bij de Grote Historische Atlas 1851-1855).

Topotijdreis. Tijdreis over 200 jaar topografie. Kadaster (www.topotijdreis.nl).

Versfelt, H.J., Groningen 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland*.

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

Bijlage 1 - Archeologische perioden

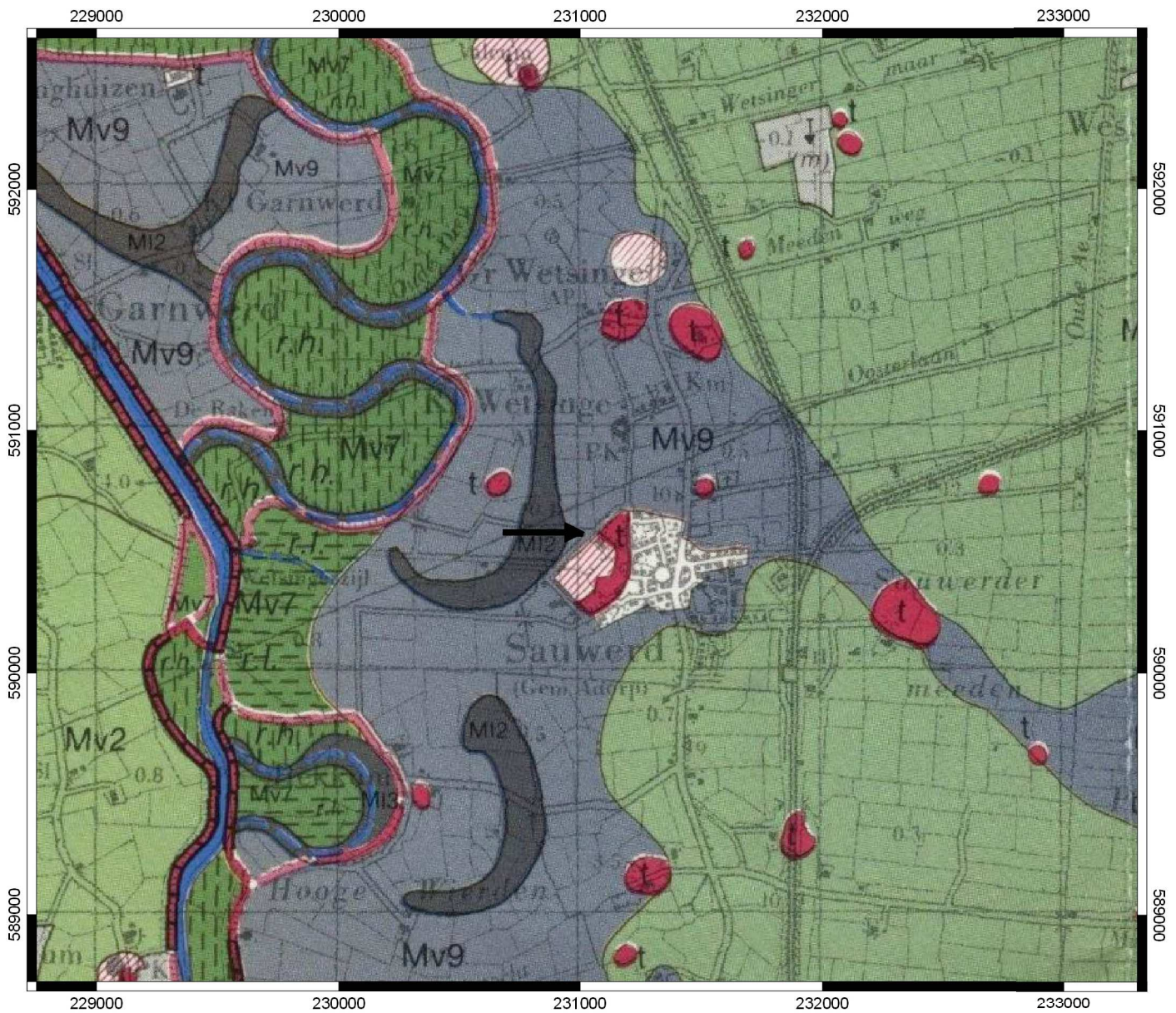
Vereenvoudigd overzicht voor Noord-Nederland

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300.000 ¹⁴ C-jaren
paleolithicum midden	300.000 - 35.000 ¹⁴ C-jaren
paleolithicum laat	35.000 ¹⁴ C-jaren - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	4900 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden

Bijlage 2 - Fysisch geografische kaart

Singelweg 20 te Sauwerd

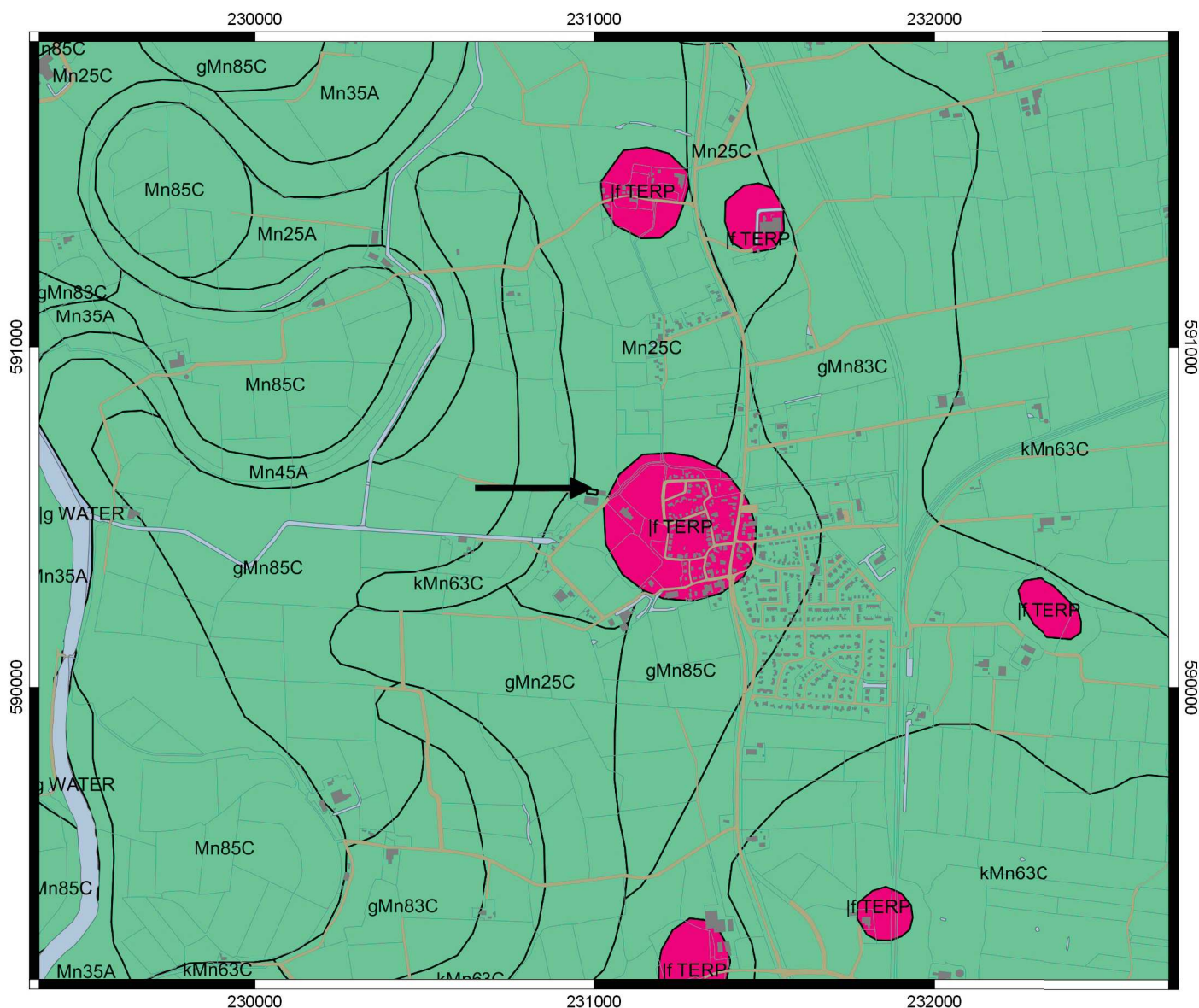
Legenda

Plangebied Singelweg 20 - aangegeven met een pijl	MI3 - Meandergeul
Dijk	Mv2 - Vlakke getij-afzettingsvlakte
t - Wierde	Mv7 - Getij-rivier uiterwaard
afgegraven wierde	Mv9 - Kwelder/oeverwalachtige vlakte
Bebouwde kom	Water
Afgraving/ophoging/vergraving	r.l. - relatief lager deel
MI2 - Afgesneden meandergeul	r.h. - relatief hoger deel

Bijlage 3 - Bodemkaart

Singelweg 20 te Sauwerd

Legenda

- Plangebied Singelweg 20 - aangegeven met een pijl
- If TERP: wierde / terp
- Ig WATER: water
- gMn25C: Knippige poldervaaggronden; zware zavel profielverloop 5
- gMn83C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 3
- gMn85C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 5
- kMn63C: Knippoldervaaggronden; zavel en lichte klei, profielverloop 3
- Mn25A: Kalkrijke poldervaaggronden; zware zavel, profielverloop 5
- Mn25C: Kalkarme poldervaaggronden; zware zavel, profielverloop 5
- Mn35A: Kalkrijke poldervaaggronden; lichte klei, profielverloop 5
- Mn45A: Kalkrijke poldervaaggronden; zware klei, profielverloop 5
- Mn85C: Kalkarme poldervaaggronden; klei, profielverloop 5

Bijlage 4 - Hoogtekaart (AHN2)

Singelweg 20 te Sauwerd

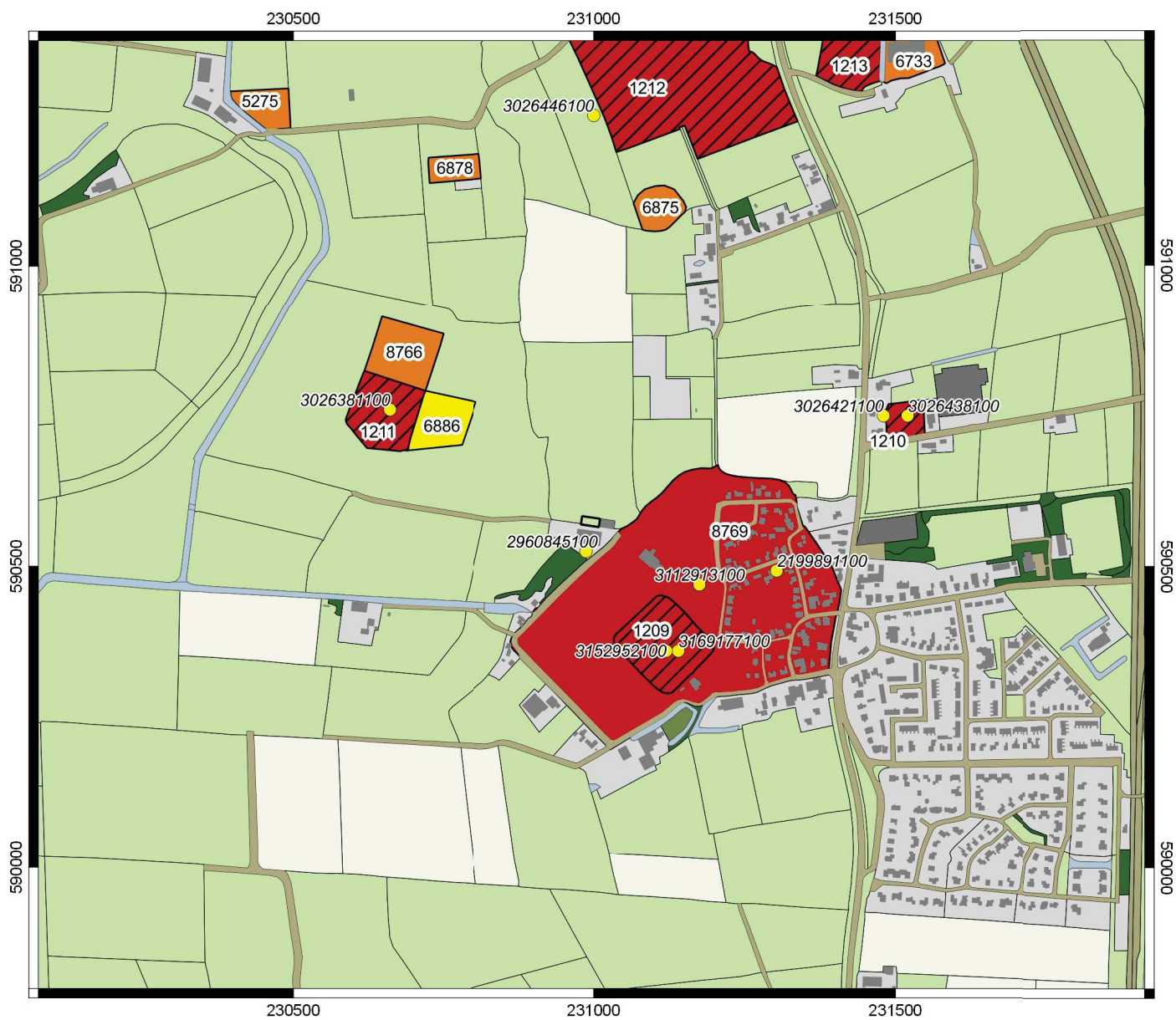
Legenda

- Plangebied Singelweg 20 - aangegeven met een pijl
- -0,30 m NAP en lager
- 0,13 m NAP
- 0,55 m NAP
- 0,98 m NAP
- 1,40 m NAP en hoger

Bijlage 5 - Kaart archeologie

Singelweg 20 te Sauwerd

Legenda

Plangebied Singelweg 20

Vondstlocaties

AMK-terreinen

Terrein van archeologische waarde

Terrein van hoge archeologische waarde

Terrein van zeer hoge archeologische waarde

Terrein van zeer hoge archeologische waarde, rijksbeschermd

